Rathenau Instituut

Mondiale gezondheid bevorderen

Politieke keuzes bij hittestress, pandemieën en voedselonzekerheid

Bericht aan het parlement

Op 5 november 2026 staat voor uw commissie een debat ingepland over Mondiale gezondheid. Het Rathenau Instituut identificeert vanuit lopend onderzoek drie mondiale gezondheidsproblemen, hun gevolgen voor Nederland en een selectie van de politieke keuzes die daarbij voorliggen. In onderstaande figuur ziet u dit uitgesplitst.

Figuur 1: Problemen, gevolgen en politieke keuzes.

Wat is het probleem?	Wat is het gevolg?	Welke politieke keuzes liggen voor?
1 Hittestress en schaarste van drinkbaar water	• Meer gezondheidsklachten door hitte, zoals vermoeidheid, concentratieverlies en hoofdpijn. • Vooral kwetsbare groepen lopen risico; ook werknemers die in hete omstandigheden werken, psychiatrische patiënten en dak- en thuislozen. • Bij verdere waterschaarste moeten keuzes worden gemaakt over verdeling en prioriteiten. • Hittestress kan de druk op de zorg en de zorgkosten vergroten.	• Water verdelen: voorrang voor huishoudens, industrie, landbouw of natuur? • Niet-essentieel watergebruik: beperken of duurder maken? Denk aan hogere tarieven voor privézwembaden. • Drinkwatergebruik inperken? • Werken bij extreme hitte: wettelijke verplichting voor rustmomenten of een siësta, of overlaten aan werkgevers en cao-partijen? • Gedrag tijdens hittegolf: bijvoorbeeld alcohol tijdelijk verbieden, beprijzen of alleen voorlichten? • Innovaties op het gebied van klimaatadaptatie: stimuleren of overlaten aan de markt? Welke innovaties?
2 Verhoogd risico op pandemieën	• Grotere kans op uitbraken van infectieziekten die van dier op mens overspringen. • Reisbeperkingen kunnen landen benadelen die uitbraken tijdig melden.	• Veehouderij in risicogebieden: bedrijven beperken of verplaatsen, of ze laten blijven en inzetten op extra toezicht en hygiënemaatregelen? • Internationale ondersteuning: structureel investeren in pandemische paraatheid elders, of alleen ad hoc bij uitbraken? • Kennisdeling en ondersteuning internationaal: uitbreiden, of de inzet beperken tot Nederland? • Reisbewegingen: beperken of openhouden? • Innovatie in pandemische preventie: publiek financieren en opschalen, of overlaten aan de markt? Welke innovaties krijgen voorrang?
3 Toenemende mondiale voedselonzekerheid	• Minder zekerheid dat het voedselsysteem wereldwijd voldoende voedsel kan leveren. • Het huidige voedselsysteem draagt zelf ook bij aan overschrijding van planetaire grenzen: een neerwaartse spiraal. • Mogelijke gevolgen zijn hogere voedselprijzen en meer sociale en politieke onrust, ook met gevolgen voor Nederlandse burgers.	• Planetary Health Diet: bindend doel, richtinggevend ijkpunt, of geen rol in het Nederlandse voedselbeleid? • Productie sturen: duurzame producten stimuleren (subsidie), niet-duurzame afremmen (belasting), of beide? • Handel: sturen via tarieven op import en export, of open handel behouden? • Consumptie: sturen via prijs (btw), via reclameregels, of keuzevrijheid van de consument voorop? • Innovaties op het gebied van voedselproductie: inzetten op nieuwe technieken en producten zoals genetische modificatie, kweekvlees en alternatieve eiwitten? Onder welke voorwaarden? Of sturen op alternatieven, zoals precisielandbouw, regeneratieve landbouw, innovaties om verspilling tegen te gaan etc.?

De keuzes zijn geformuleerd als dilemma's, niet als aanbevelingen, en de opties zijn niet uitputtend.

Inleiding

Mondiale gezondheid hangt nauw samen met de planetaire grenzen: grenzen die door wetenschappers geïdentificeerd zijn als de veilige ruimte – *safe operating space* – waarbinnen de mensheid kan gedijen op aarde. Bekende planetaire grenzen zijn klimaatverandering, biodiversiteit en de stikstofkringloop.

De consequenties van het overschrijden van de planetaire grenzen voor onder andere de menselijke gezondheid zijn steeds duidelijker zichtbaar. In Nederland is er sprake van een stijging van hittedoden, de verspreiding van nieuwe ziekten en een verslechterde kwaliteit van het drinkwater. In onder andere het mondiale zuiden zijn de consequenties veelal nog extremer. Denk aan het gevaar van bosbranden, overstromingen en ondervoeding vanwege mislukte oogsten.

Hierboven gaven wij drie voorbeelden van urgente opkomende kwesties die vragen om politieke keuzes. Hieronder lichten we die problemen en keuzemogelijkheden nader toe. Daarnaast doen we een oproep voor het ontwikkelen van scenario's waarin de politieke keuzes die het overschrijden van de planetaire grenzen met zich meebrengt, worden uitgedacht.

1. Keuzes in het licht van hittestress en schaarste van drinkbaar water

De hogere temperatuur door klimaatverandering maakt dat het risico op hittestress in Nederland toeneemt. Bij hittestress kan het lichaam haar hitte niet langer voldoende kwijt, en ontstaan klachten zoals vermoeidheid, concentratieverlies of hoofdpijn.

Verschillende groepen in Nederland ondervinden de negatieve gezondheidseffecten van hittestress nu al. Sommige daarvan zijn al in beeld – zo hebben veel verzorgingstehuizen en scholen een hitteplan. Vakbond FNV ziet in Nederland naar schatting 500.000 werknemers onbeschermd in (te) warme omstandigheden werken. Ook psychiatrische patiënten en dak- en thuislozen vormen risicogroepen.

Wanneer er in de toekomst (nog meer) sprake is van waterschaarste ten tijde van hittestress, vraagt dat om politieke keuzes over hoe het water het best kan worden verdeeld, en wat hierbij prioriteit moet krijgen. Denk bijvoorbeeld aan het invoeren van hogere tarieven bij het gebruik van water voor toepassingen die niet essentieel zijn, zoals privézwembaden. Ook kan worden gedacht aan het maximaliseren van drinkwatergebruik bij huishoudens of bepaalde bedrijven.

Hittestress kan in de toekomst, mede vanwege een kwetsbaardere vergrijzende bevolking, ook een steeds grotere druk leggen op de gezondheidszorg. In dit geval kan de overheid besluiten om bepaald gedrag sterker te ontmoedigen. Zo voerde Parijs eind juni 2026 vanwege overvolle ziekenhuizen door hittestress, tijdelijk een verbod in op het drinken van alcohol in de openbare ruimte. Een tijdelijk verbod of meer btw op alcohol ten tijde van een hittegolf behoort dus tot de mogelijkheden.

Tot slot kan de overheid ervoor kiezen om bestaande innovatietrajecten op het gebied van klimaatadaptatie te versterken. Denk bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van hitte-resistente en watervasthoudende gewassoorten. Ook innovaties in de gebouwde omgeving, zoals isolatiematerialen die woningen beter beschermen tegen extreme hitte, kunnen een aanvullende maatregel vormen in het beperken van hittestress.

2. Keuzes in het licht van een verhoogd risico op pandemieën

Nederland is een risicogebied als het gaat om ‘zoönosen’. Dit zijn infectieziekten die overspringen van dier op mens en die vaak de oorzaak vormen van pandemieën. Nederland is een risicogebied omdat er hier veel industriële veeteelt is in een dichtbevolkt gebied, gecombineerd met onze ligging op trekvogelroutes. Nederland zou meer maatregelen kunnen treffen om het risico op het ontstaan van een pandemie in eigen land te voorkomen.

Nederland is voorloper op het gebied van zoönosepreventie, en probeert die kennis internationaal te verspreiden. De Nederlandse politiek kan ervoor kiezen om dergelijke initiatieven op het gebied van kennisdeling en ondersteuning verder uit te bouwen in gebieden waar de pandemische paraatheid minder op orde is. Dit is uiteindelijk ook in het voordeel van Nederland zelf.

Ook op het gebied van pandemische preventie spelen belangrijke politieke keuzes. Moet Nederland er bijvoorbeeld internationaal voor pleiten om risicoactiviteiten in andere landen aan banden te leggen? Het simpelweg ‘afschaffen’ van handel in levende dieren op lokale markten, zou in veel gebieden ter wereld bijvoorbeeld desastreus zijn voor economie en levensvoorziening van veel mensen.

Moet Nederland internationaal pleiten voor het inperken van reisbewegingen, zowel in de standaardsituatie, als in een situatie van een dreigende pandemie? Dit is een grote zorg van veel landen in bijvoorbeeld Afrika: de impact van een reisbeperking kan voor Afrikaanse landen schadelijker zijn dan veel andere, rijkere landen. Zij willen zekerheid dat het tijdig delen van informatie over infectie-uitbraken in hun land, niet bestraft zal worden met disproportionele reisbeperkingen.

Ook op dit terrein kan innovatiebeleid bijdragen aan het voorkomen en vroegtijdig opsporen van pandemieën. De overheid kan bijvoorbeeld extra ondersteuning bieden aan de ontwikkeling van nieuwe vaccins, verbeterde testmethoden of digitale toepassingen voor het vroegtijdig herkennen van infecties. Ook technologieën voor het monitoren van infectieziekten kunnen een rol spelen bij het tijdig signaleren van uitbraken.

3. Keuzes in het licht van toenemende mondiale voedselonzekerheid

Het overschrijden van de planetaire grenzen zet grote druk op de ecologische randvoorwaarden voor de productie van voldoende voedingsstoffen. Klimaatverandering zorgt bijvoorbeeld voor meer perioden van droogte en weersextremen. Dat leidt tot een hoger percentage aan mislukte oogsten. Of neem de oceaanverzuring- en opwarming, die zorgt voor hogere wereldwijde vissterfte en dus minder visvangst. Dit heeft uiteindelijk ook, vanwege onder andere stijgende voedselprijzen en toenemende sociale en politieke onrust in de wereld, consequenties voor Nederlandse burgers.

Om de neerwaartse spiraal tegen te gaan, ontwikkelde een internationale groep van wetenschappers het zogenoemde *Planetary Health Diet*, een gezond en voedzaam voedselpatroon dat kan worden geproduceerd binnen de grenzen van de planeet. Een ander voorbeeld is het mediterraanse dieet, een plantaardig voedingspatroon dat is geïnspireerd op de traditionele gerechten van landen die aan de Middellandse Zee grenzen.

Een politieke keuze kan zijn om een dieet als een ijkpunt te gebruiken voor beleid (in de vorm van belastingen en subsidies) om voedselzekerheid in de toekomst wereldwijd beter te waarborgen.

Een andere vraag is of, en zo ja in welke mate, Nederland bereid is om een mondiale groei aan honger en ondervoeding tegen te gaan. Hoe wegen zulke maatregelen op tegen bijvoorbeeld de keuzevrijheid van consumenten, of de sociale, culturele en economische betekenis die niet-duurzame productiemethoden hebben voor mensen?

Ook op het gebied van voedselproductie kan de overheid besluiten om bestaande innovaties verder te stimuleren en de toepassing ervan te bevorderen. Naast onderzoek naar gewassen met een hogere voedingswaarde, kan worden gedacht aan de ontwikkeling en opschaling van alternatieve eiwitbronnen, zoals bepaalde schimmels en kweekvlees.

Ontwikkel scenario's en breng politieke keuzes in kaart

Een concrete manier waarop het politieke gesprek kan worden ondersteund is door bijvoorbeeld CBS, RIVM en de RVS scenario's te laten ontwikkelen. Vragen daarbij kunnen zijn: wat verdwijnt er voor wie als we niets doen, en waarom is dat erg? Wat kunnen we doen om dat te voorkomen, en wat zijn daarbij de offers die we moeten brengen?

Daarbij is het van belang dat deze scenario's niet alleen de gevolgen van keuzes inzichtelijk maken, maar deze ook invoelbaar maken voor verschillende groepen in de samenleving. Welke waarden en belangen spelen een rol, waar botsen deze? Wat voor effect heeft het bijvoorbeeld voor verschillende groepen als we bepaalde plastichoudende producten uitfaseren, en welke winst voor de natuur en de gezondheid levert dat concreet op? Om deze vragen goed te kunnen beantwoorden is het belangrijk ook burgers en andere maatschappelijke stakeholders te betrekken bij de ontwikkeling van deze scenario's.

Het is uiteindelijk aan politici om expliciet te maken welke keuzes zij maken, op basis van welke afweging.